

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

RAZMERJA MED SLOVENSKO IN SLOVANSKO LEKSIKO

Profesorju Antonu Bajcu
za petinsedemdesetletnico

1

Slovensko **grájati** »vituperare« in slovansko **nagrada** »praemium«.

Čeprav pomeni litavsko *gróti*, *gróju* poleg *grióti*, *grióju* ne samo »grakati, krakati, tuliti, vreščati« ampak tudi »ošteveti, zasramovati«, kar je zelo blizu *grájati* »vituperare«, je vendarle zelo verjetno, da se v slovanskih homonimih tega tipa skriva dvoje različnih osnov. Slovanski etimološki slovarji, ki navajajo sln. *grájati* (Miklošič, SEW 76; Berneker, SEW I 344; Trautmann, BSW 94; Vasmer, REW I 305; Georgiev, BER 272), ne posvečajo nobene pozornosti podrobnejšim pomenskim analizam. Sln. *grájati*, *grájam* ali redko *grájem* »vituperare«, dial. tudi *ugrájati*, *ográjati*, izpričano v tem pomenu že od 16. st. dalje (pri Dalmatinu, Megiserju, Gutschmannu itd.) poleg subst. *grája* »vituperatio« nima enakega pomena v nobenem drugem slovanskem jeziku. Že Miklošič je v Lexicon paleosl. 142 opozoril na antonimni pomen sln. *grája* »Rühmung«, ki ga je našel v Dajnkovem Lehrbuch der windischen Sprache, 1824, 98, a ga ne navaja noben slovenski slovar. Da ne gre za morebitno pomoto, priča kompozitum *razgrájati koga* »discreditieren« pri Cigaletu in pri Pleteršniku, poleg splošno uporabljane *razgrájati* »lärmern, poltern, toben, wüten«, kar se kot *grájati se* »zanken« pomensko ujema s pol. *zgraja* »lärmende Schar«. Ni pa v slovenščini sledu po pomenih, kakor so v ruskem *grájati*^b »grakati«, r. csl. *grajati*, sbh. *grajati* »isto« in *grája* »grakanje«. Enako manjka sbh. *grájati* »govoriti«, *grája* »govor«, izpričano tudi v romunskem *grái* »govoriti«, *grái* »govor« ali bolgarsko *graja* »poje«, *graj* »napev«, csl. *graj* »cantus«. Zadnji pomeni so blizu csl. *gran*^b (m.), *grano* (n.) *granes*^b, gen. *granese* »versus« in staročeškemu *hrana*, navadno pl. *hrany* (f.) ali *hrana* (n.) »žalostinka, epithalamium« (Gebauer, SSč. I 485), gl. *hrono*, *hránko* »govor, pogovor, stavek, utrip«, dl. *grono* »govor, stavek«, *groniš* »govoriti«, polabsko *gór-nêt* »govoriti, besedičiti«. To psl. **gwer(ə)*- »die Stimme erheben, loben, preisen« (Berneker, I 332; Pokorny, VWb. Idg. 478), medtem ko je r. *grájati*^b enako kakor *grakati*, *krakati*, *krokati* in podobno iz onomatopoične osnove **ger*-.

Iz redukcijske prevojnne stopnje osnove **gwer(ə)*- je csl. *žbrěti* *žbroN* »žrtvovati«, *žbrěcb* »svečenik«, *žrbtva* »žrtev« poleg lit. *girti* rühen, loben«, let. *dziřt* »rühmen«, st. prus. *girtwei* (1. os. pl. prez.) »loben«. Z -*dh*- determinativom razširjeno je lit. *girdė'ti* »hören, zu Ohren bekommen, vernehmen«, let. *dzirdēt* »hören« in staroirsko *bard* »pevec«. Iz polne prevojnne stopnje je lit. *gařdinti* »hören lassen, mitteilen« poleg *garsinti* »ankündigen, anzeigen, bekannt machen«, *gařsas* »Laut, Ton, Schall, Klang, Ruf, Berühmtheit«, *gařsmas* »Gerücht, Ruf«, *garsūs, garsingas* »berühmt«. Torej moramo pri sln. *grája* »Rühmung« in *razgrájati koga* »diskre-

ditieren« izhajati iz psl. **gord-ja-ti* s suponiranim pomenom »rühmen«. Sln. *grajati* »vituperare« je svoj antonimični pomen dobilo po napačni dekompoziciji nekega kompozita, verjetno pa so na razvoj pomena vplivala tudi zgodnji homonimi iz **gor-ja-ti* »govoriti, peti«. Izvajanje Skoka, ERJ. HS 605, ki skuša pojasniti sbh. *grajati* »grakati« in *grájati* »govoriti« samo s semantičnim razvojem iz iste osnove, se mi ne zdi dovolj prepričljivo.

Iz slovenščine rekonstruirano praslovansko **gordjati* »rühmen« pa nam seveda osvetli izvor sln. *nagráda* »Renumeration, Honorar, Vergeltung, Belohnung, Preis, Prämie, Lohn, Ersatz« z glagoli *nagraditi*, *nagrajati*, kar je novoknjižna izposojenka iz drugih slovanskih jezikov. Izhajati je treba iz psl. **na-gorda* »počastitev, za zasluge namenjeno darilo«. V cerkvenoslovanskih tekstih beseda sicer ni izpričana, današnje sbh. *nagrada*, mak. *nagrada* in blg. *nagràda* so morda res novoknjižne besede, toda rusko *nagràda* je gotovo izposojeno iz južne slovanščine, čeprav trdi Brückner, SEP 353, da so vse vzhodnoslovanske oblike polonizmi. Poljsko *nagroda* (tudi *nadgroda*), belorusko in ukrajinsko *nagoróda* govorijo za izhodno **na-gorda* (Torbjörnsson, Likv. Met. II 26). Novočeško *náhrada* pomeni danes samo »nadomestilo, kritje«, toda novi Staročeský slovník I 92 d. navaja za glagole *nahraditi*, *nahrázěti*, *nahrazovati*, *nahražovati* dovolj primerov za izhodni pomen. Miklošiča, SEW 74 so zavedli homonimi iz psl. **gordъ* »grad«, **gorditi* »graditi«, da je mislil na pomenski razvoj »poplačati z gradom«. Vasmer, REW II 193 suponira izhodno **nagorditi* »aufhaufen«, podobno Brückner, SEP 363. Machek, Slavia XXI 253 pa je poskusil izvajati *nagrada* iz osnove **gheld-*, nvn. *vergelten* z zamenjavo likvid -l/r-, medtem ko so se ukrajinske in beloruske oblike napačno naslonile na *gorod* »mesto«. Vse dosedanje razlage so šibke in nezadovoljive, problem je ostal odprt in ga je fonetično in semantično lažje uskladiti s pomočjo slovensko-baltskih paralel.

2

Slovensko *dumati*, *dimljati* in *odmev*

Po Pleteršniku je glagol *dumati* v slovenščini izpričan samo v dveh virih. Navaja ga Stanko Vraz v Slovenskem Narodu XII 154 za Rezijo s pomenom »misliti« in izgubljeno Miklošičevo slovarsko gradivo s pomenom »slutiti«. A že pri Gutschmannu v 18. st. najdemo *zdumlati* »mutmassen«. Čeprav uporablja Vodnik v istem pomenu *doumljati*, smemo suponirati sledove osnove *duma* vsaj za del slovenskih narečij. Na srbohrvaškem ozemlju je izpričano v Dalmaciji *dumat se* (Podgora?) in *duminjati* (Dubrovnik). Na vzhodu v moravski Srbiji poznajo *dùmati*, *dumam* (nar. pesem) in *dumat se* »govoriti, razgovarjati se« (Kosovo). Makedonsko je *duma* »misliti, spominjati se, govoriti«, *duma* »misel, govor«, *dumanje* »razmišljanje, spomin, govorjenje«, *dumežljiv* »domiseln, zgovoren«; bolgarsko *duma* »beseda, govor« se je razvilo v obširno besedno družino (Georgiev, BER 446). Vprašanje je, če ne spada zraven tudi rumunsko *dumiri*, *dumeri*, *domiri* v pomenih »dvomiti, pomišljati se, razjasniti si«. Tiktin, RDWb. I 561 dopušča pri tem glagolu možnost sovpadanja dveh homonimov. Na severu je *duma* vzhodnoslovansko in poljsko; v češčini in v slovaščini je to knjižna izposojenka z vzhoda.

Že od Miklošiča dalje izvajajo apelativ *duma* iz gotskega *dōms* »sodba, sklep« (Miklošič, Fw. 85; SEW 52; Berneker, I 237; Vasmer, REW I 380; Skok, ERHS I 456) in le redki avtorji etimoloških slovarjev sploh navajajo strokovno literaturo s pomisleki proti tej razlagi. Tako je Vaillant, Gramm. comp. I 198 izhajal iz csl. *do-uměti*, *Otrębski*, Idg. Forsch. 112 pa je mislil na metatezo iz osnove **meudh-*; prim. *mysl*^b iz **mud-sli-*. Avtorjev, ki suponirajo osnovo **dheu-* »pihati«, prim. *dym*^b »dim« ne bom posebej navajal, saj je pomensko nasprotje pri teh osnovah nepremostljivo.

V Gutschmannovem slovarju, 1789, nas presenetijo oblike *dimlati* »vermuten«, *dimlovati* »zweifeln«. Tudi Jarnik, Versuch, 1832, 100 navaja ta dva glagola, doda pa še adj. *dimliv* »argwöhnisch« in *dimljanje* »das Vermuten«. To dokazuje, da teh besed ni slepo povzel po Gutschmannu, ampak jih je poznal iz koroških govorov, kjer jih danes nismo več zasledili. Jarnika so te oblike zbegale, na strani 99 jih izvaja iz *dvoumljujem*, na strani 100 pa iz *dumati*. Kasneje je samo še Cigale pod geslom »zweifeln« opozoril na te koroške glagole, ki jih je strokovna slavistična literatura popolnoma prezrla. Saj mora vsak lingvist takoj pomisliti na možnost prevoja **dym-* k *duma* in zdi se, da je to prevojno stopnjo mogoče zaslediti tudi v stcsl. Iz teksta XIII *slov^b Grigorija Nazianzina* iz 11. stoletja navaja Sreznjevski, Mat. I. 766 citat *Paki s^{bo}Nz^{bnik} Arii prëljubodějanija radi s^b dymom^b i s^b strachom^b*, kjer se slovensko *dimljati* pomensko ujema s cerkvenoslovanskim kontekstom. Gotovo to ne more biti gr. *δειμος* »strah«, kot je mislil Sreznjevski, Mat. I 766; seveda brez primerjav z grškimi izvorniki in kasnejšimi prevodi Bogoslova tega izoliranega apelativa *dym^b* ni mogoče pomensko opredeliti. Vendar že prevojno razmerje med. sln. *dimljati* in *duma* zavrača možnost izposojenke iz gotščine. Dosedanji raziskovalci prav tako niso posvetili nobene pozornosti slovenskim oblikam *odum*, *oduměnje* »Echo, Meldung auf einen Ruf«, *oduměti*, *odumim* »widerhallen, sich melden«, ki jih tudi ni mogoče razložiti drugače, kakor da je to polna prevojna stopnja k **d̥m-* v sln. *odmev*, *odmeh*, *odmih*, *dámelj*, *odámelj* »Echo«, *odměti*, *odmēm*, *odměj* in *odmévati*, *odmévam* »widerhallen, antworten« ter v sbh. csl. *od^bměti* »respondere«, st. srbsko v 13. stol. *odmělo* »cognomen«. Starejši raziskovalci so to povezovali z let. *dīmt* »doneti« (Matzenauer, LF VII 169; Miklošič, EW 55; Berneker SEW I 253) in tudi mnenja van Wijka, ZSPH XIII 87; Księga referatów I 167, da je *od^b* zgodnja panonska oblika prepozicije *ot* kakor csl. *od^blěk^b* poleg *ot^blěk^b* »relikvije« in *měti* »meriti«, ne vzdrži kritike. Prvi je G. Jacobsson, Studia slavica G. Gunarsson dedicata 35 povezal južnoslovansko *od^bměti* z *duma*, le da je izhajal iz ide. **dheu-* »pihati«. Machek je v obeh izdajah ESC prevzel to idejo, toda vse skupaj je povezal z zgoraj omenjeno domnevo Otrębskega o metatezi **meudh-* > **dheum-*.

Georgiev, BER 446 zavrača Machekovo tezo, ki se mu zdi neverjetna, vendar tudi on ni posvetil nobene pozornosti slovenskemu gradivu. V gorenjščini in deloma še v drugih vzhodnih narečjih najdemo v pomenu »Echo« tudi oblike *májek*, *májnik*, pri katerih brez težav izhajamo iz **m^bd̥i-*. Toda oblika *málek*, g. *máleka*, ki pomeni poleg »Echo« (gorenjsko) tudi »Kobold, Teufel« (vzh. štajersko), kaže na medsebojno približevanje dveh različnih osnov. Tudi *malik*, ki pomeni v 16. st. »idolum, Götze« (Megiser), v 17. st. »spirito folletto« (Alasia), je mestoma izpričan v pomenu »Echo«, nikoli pa ne *malič* »Götze, Kobold, Teufel«.

Pomeni pa *malík* »spaka«, *zmalíčiti* »popačiti«, *omalíčiti* »pregovoriti« (Kras); te besede dajo slutiti, da gre morda za ide. osnovo **mel-* »verfehlen, trügen«, ki je v slovenščini bogato zastopana (Bezljaj, Eseji 126). Nevzdržna je domneva Miklošiča, EW 181, da bi bilo *malík* izposojeno iz stvn. *māl* »Bild«, *mālōn* »slikati«. Staročeško *modla* »Götzenbild, Tempel« povezujejo z *modliti* »moliti«, toda pomenski obseg sln. *malik* je preveč obširen, da bi mogla priti ta paralela v poštev.

V slovenskem izraznem fondu je v primeri z drugimi slovanskimi jeziki toliko arhaičnih elementov, da res ni potrebe v vsaki slovnski besedi, ki je drugi Slovani ne poznajo, videti mlado izposojenko. Iz homonima osnove **mel-* »dunkle, unreine, schmutzige Farbe« je splošnoslovansko samo *malina* »Rubus idaeus«, slovenščina pa pozna tudi *mólec*, *molčěvje* »Helichrysum«, vsi južnoslovanski jeziki od slovenščine do bolgarščine še *smilj*, *smilje*, *smiljka* »Helichrysum, Gnaphalium«; prim. litavsko v različnih prevojnih stopnjah *mólis* »Lehm« *mūlvė* »Schlamm, Sumpf« *mauliótiš* »sich mit Schleim bedecken«, *mėlinas* »moder« in zelo verjetno spada zraven tudi sln. *mūlj* »feiner Sand, Letten, angeschwemmter Schlamm« sbh. *mūlj* »alluvio« (Lika).

3

Slovensko *luta* »ostanki« in sbh. *uljuniti* se »napraviti se mrtvega«.

Osamljeni glagol *uljúniti se*, *úljunim se* brez vsake besedne družine navajajo od Vuka Karadžića dalje nekateri srbohrvaški slovarji, tako Šulekov, Iveković-Brozov in Akademski Rječnik. Povsod pa manjka kakršenkoli podatek o lokaciji ali primer iz tekstov. Zdi se, da je glagol zašel v slovarje iz ljudske bajke, znane verjetno na severozahodu srbohrvaškega ozemlja.

Zaradi severozahodno ruskega dial. *luná* »smrt« (Smolensk) poleg *lunutʹ* »izpustiti«, beloruskega *lunucʹ* »poginiti, umreti«, na ukrajinskem Polesju *lunuty* »poginiti, umreti«, kar primerjajo s staropruskim *aulāut* »umreti«, *aulausē* »mrtva«, *aulausennien* »umiranje« (Berneker, SEW I 45; Vasmer, REW II 69; Fraenkel, LEW 362), je izredno zanimiva srbohrvaška oblika z *-lju-*. Osnova je nesporno ide. **lēu-* »zapustiti« (Pokorny, VWb. Idg. 682) in sbh. *uljuniti se* je do severozahodno vzhodnoslovanskega **juno^Nti* v enakem razmerju, kakor je prus. *aulāut* do litavskega *liauti(s)* »nehati, jenjati, miniti« in letonskega *laūties* »isto«. V Radovi ANU BiH XXXV, 1970, 87 d. sem opozoril poleg znanih primerov **teud-*, sln. *tuj*, r. *čužój*, **pleu-*, sln. *pljuča*, p. *pluca*, kar razlagajo posamezni avtorji na različne načine, še na reflekske iz **teus-*, sln. *potuha* in *počuha*, **deus-*, poleg splošnoslovanskega *duchʹ*, *duša* tudi r. *žuchnutʹ*, sln. *ihta* itd. Dovolj je primerov, da lahko v takšnih dubletah iščemo sledove različnega praslovanskega narečnega razvoja.

Iz iste osnove **lēu-* je v slovanskih jezikih tudi č. *leviti*, npr. *uleviti* »olajšati, odleči, popustiti«, *sleva* »popust«, *levný* »umirjen, olajšan, cenen«, slš. *lavnit'*, *lavný* poleg *levnit'*, *levný*, ukr. *livyty* »popuščati«, *livkýj* »lahek, puhel, piškav«. Iz istega **lěv-* je tudi sln. dial. *lěvka* »nezrelo, odpadlo sadje« (Goriška Brda), *livka* »odpadla češnja« (Solkan). Toda medtem, ko kaže csl. *vъlovъnъ*, »tardus, modestus«, *vъlovъstvo* »tarditas«, č. *polovný* »ohlapen, rahel, majav«, sbh. dial. *polovan* »obrabljen, obnošen« (Lika), sln. *polóven* »skromen, obnošen« na izhodno **lov-* s kratkim *-o-*, moramo pri sln. *lavek*, navadno pl. *lavki* (m.),

lavke (f.) »paberki, po žetvi, po obiranju sadja«, v. *lavkati* »paberkovati« s številnimi izvedenkami *lavkanje*, *lavkež*, *lavkavec*, *lavkašica* itd. računati z dolgim diftongom *lōv-. Berneker, SEW I 696 je sicer iskal za to slovensko besedno družino drugačno rešitev, vendar je fonetično in semantično laže izhajati iz gornje osnove. Isto velja za sln. *lúta* »ostanek, paberek« poleg v. *polútati*, *polutkováti* »paberkovati«, *polútki* (m. pl.) »paberki« in *nalútati* »s težavo nabrati«, *nalútki* »s težavo nabrani paberki« iz *leu-t- ali *lou-t-. Berneker, SEW I 748 povezuje sln. *lútati* »s težavo zbirati« s sbh. *lútati* »bloditi«, toda težko je dvomiti v povezavo s *polútati*. Težave povzročajo le takšne oblike kakor so sbh. *paljetkovati* »paberkovati« in *páljtkovati* »paberkovati«, *paljetak*, *paljetac*, *paljitek* »paberek«. Sln. *paletkováti* bi se lahko razvilo po vokalni redukciji iz *-lut-* toda srbohrvaške oblike govorijo za -ě-. Podoben primer je sln. dial. *litek*, navadno pl. *lítki* »prazno stročje brez zrnja« in *lítkast* »brez zrnja«, vendar lahko tukaj izhajamo iz ide. *lēi-, prim. let. *lěts* »lahek, cenen«, lit. *létas* »slab, preprost«. Preostane samo še sln. *látkati* »paberkovati«, kar pa je skoraj gotovo iz *lavkati, sicer te oblike ne bi bilo mogoče razložiti.

Težko je verjeti, da bi mogle vse te fonetično različne oblike obstajati druga poleg druge v nekem enotnem, skupnem praslovanskem jeziku. Dokaj zgovorno pričajo za zgodnje narečne diferenciacije, ki so se med slovanskimi selitvami deloma pomešale med seboj, deloma pa porazgubile v množici sinonimov in homonimov. V Esejih o slovenskem jeziku, str. 125 sem pred leti nakazal ta problem, toda brskanje po slovarjih je polagoma znatno dopolnilo gradivo. Ščasoma se bo morda našlo še več.

4

Slovensko **uljê** (m.), g. **uljêsa** »Geschwür«.

Med dosedaj nezadovoljivo pojasnjenimi besedami zasluži sln. *uljê* posebno pozornost. Izposojenke iz tujih jezikov se nikoli ne naslonijo na neproduktivne deklinacijske tipe, zato lahko takoj odklonimo zadnji poskus razlage pri Štreklju, »Zur slavischen Lehnwörterkunde«, str. 68, ki izhaja iz srvn. *Ulm*, *Olm* »verfaultes Baummark«, adj. *ulmic* »von Fäulnis angefressen« (Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch II 1721 pozna samo adjektiv) z izpadom *-m-* in z naslonitvijo na *ojê* (n.), g. *ojêsa* »Deichsel«. Tudi Striedter-Temps, ki je pri svoji analizi izposojenk Štreklja skoraj pretirano upoštevala, ne navaja sln. *ulje* med izposojenkami. Opozarja na Štreklja samo A. Lägroid v svoji izdaji Megiserjevega slovarja, str. 146.

Poleg zahodno in južnoslovanskega *oje*, g. *ojese* iz ide. *oĵ-es- (Pokorny, VWb. Idg. 296) je sln. *uljê* edino palatalno *-s-* deblo v slovanskih jezikih. Računati smemo s prvotnim palatalnim *-I-* in ne z vplivom genetiva tipa *igo*, g. *ižese* »Joch«. Zato je že Miklošič, EW 221 rekonstruiral neko izhodno slovansko *oles-, kar je dalo sln. *ole*, g. *olesa* poleg *ul* (f.), *ula* (f.) in *uljê* in poljsko *ul* (f.) »fistula«. S tem naj bi bilo prasorodno st. grško *ουλή* »brazgotina, rana«, medtem ko je že pred Miklošičem sklepal Matzenauer, Cízí slova str. 359, da je sln. *ul* (f.) »ulcus« izposojeno naravnost iz grškega *ουλή*. Toda Brückner, Słownik etym. 593 pozna *ul* (m.) »fistula, čir« samo iz 16. st., npr. *noga ulów* (*hułów*) *pełna* in to se mu dozdeva samo pomenska varianta k splošnoslovanskemu *ulij* »ulj, panj« in *ulica* s pomenom »odprtina«.

Zdi se, da sta tako Štrekelj kakor Brückner prezrla Miklošiča zaradi njegove nepričakovane rekonstrukcije *oles-. Ker je grško *ovλη* »brazgotina, rana« iz ide. *uel- / *uol- »drgniti, raniti«, bi pričakovali izhodno slovansko *vol'es-, prim. kimr. *gweli* »rana« (< *uoliso-). Nepoudarjeno vo- zares doživlja v slovenskih narečjih različne spremembe, poleg vo- najdemo tudi vu-, u- in celo o-. Toda že na prvi pogled je dvomljivo, da bi pri izpričanih slovenskih oblikah mogli izhajati iz prvotnega vo-.

Iz skromnega dosedaj zbranega gradiva za slovenski historični slovar se lahko opiramo samo na Megiserja iz leta 1592, ki navaja pod nemškim geslom *Schlier*, lat. *bubones*, sln. *volê*, *teur* (= *tur*), italj. *panocchia*, *têcone* in nato na Vodnika, ki ima v svojem rokopisnem slovarju pod geslom *Geschwür*, *ulcus*, sln. *ule* (pl.) s pripisom *Vipava in vule*, *ole* s pripisom *Ribnica*; pod geslom *Ausblatter* pa sln. *zherni mehúr*, *hud mehúr*, *tur*, *olé* s pripisom *U. J. Kr. ulcus*. Uporabljal pa je Vodnik ta izraz tudi v svojem »Všegarstvu«, npr. *rane*, *prisadi*, *ule* ...; *neka-kišnih ul* ...; *ognojeni ali ulasti* ...

Za Vodnika je torej *ule* pluralno *a*- deblo in za dubleto *olé* ne navaja drugih podatkov. Ne vemo, odkod je dobil Miklošič podatek *ole*, g. *olesa* za Ribnico, ki ga nato z naglasom *olê*, g. *olêsa* navaja Pleteršnik, ki se pri tem sklicuje samo na Miklošiča. V dolenjščini se je mestoma tudi nenaglašeni *-u-* razvil v *-o-*, *-ou-* (Ramovš, Hgr. VII 129) in tudi brez natančnejših preveritev in dopolnilnih podatkov lahko sklepamo, da je kasnejša knjižna oblika, ki se je splošno uveljavila, *uljê*, g. *uljêsa* še najbližje prvotnemu izhodišču. Prehodi v druge deklinacijske tipe so pri *s*- deblih v vseh slovanskih jezikih dokaj navaden pojav. Ni brez pomena, da se je pluralna oblika *uljêsa* lokalno razvila tudi v rastlinsko ime in sicer »*Ranunculus acer*« (Rodik na Krasu).

Verjetnost takšne rekonstrukcije nam sicer omogoči povezavo slovenske oblike *uljê* (n.), **ul* (f.) in **ula* (f.) s poljskim *ul*, *uł* (f. ali m.), izključuje pa verjetnost Miklošičeve etimologije iz ide. *uol- »raniti«. Več kot dvomljiva je tudi Brücknerjeva povezava s slov. *ulij*, *ulica* iz ide. **au-lo-s* »cev, podolgovata votlina« (Pokorny, VWb. Idg. 88). Slovenski pravopis, 1962, 920 navaja celo sln. *uljec* »gumijasta cev«, česar starejši slovarji ne poznajo. Je to res izredni ljudski semantični arhaizem ali samo terminološka novotvorba? Sodeč po historičnem slovenskem pomenu je sln. *uljê* predvsem »kužna ali maligna bula« in šele nato »ulcus« naspluh.

Pomensko najbližje se zdi litavsko *auglÿs* »izrastek, tumor« iz ide. **aug-*, **aug-* »naraščati, množiti« (Pokorny, VWb. Idg. 84); prim. lit. *augti*, let. *aùgt* »rasti, povečevati se«, lat. *augere*, got. *aukan* »povečati, pomnožiti« itd. Glasoslovne težave pri tej primerjavi niso nepremostljive. Izhodno praslovansko **auglÿos*, g. **auglÿese* bi moralo v nadaljnjem razvoju privedi do onemitve *-g-* pred palatalnim *-l'*. Primerov za takšen razvoj pa skoraj ni na razpolago. Le v toponomastiki smemo pri imenih tipa sln. *Lipoglav*, *Lepoglava*, pisano v starejših virih *Luppoglav* (o tem F. Bezlaj, *Onomastica jugoslavica* I 12) iz praslovanskega **gl'upogolv*. Izhodno **gleup-* se je moralo razviti po monoftongizaciji diftongov v enem narečju **glup-*, prim. šlezjsko *Glupenglow* in stčes. *Glupoglavvy*, v drugem narečju pa je dalo **gljup-*, kjer je začetni *g-* v kasnejšem razvoju pred *-l'* onemel.

Enako razmerje je med let. *glaums* »schleimig, glatt« in lit. *gliaumùs* »glatt, schlüpfrig«.

Litavskemu *auglys* »izrastek, tumor« bi torej fonetično ustrezalo slovansko **ulb*; sln. *uljê*, g. *uljêsa* je novo tvorjeno *s*-deblo, podobno kakor csl. *isto*, g. *istese* »Obist« iz **id-sto* ali str. *jestesê* (n. dual) »modi« iz **oidsto* (Pokorny VWb. Idg. 774). Primarno *s*-deblo iz ide. **aug-* je sti. *ójah* »moč, sila«, avesta *aojō*, *aogō* »moč, sila« in izvedeno lat *augustus* »vzvišen«. V baltških jezikih so primarna *s*-debla pustila samo nekaj rahlih sledov (Stang, Vergl. Gramm. 224), izredno produktivni pa so v baltščini *-l̥* formanti (Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 166 d.).

Vlado Novak

Študijska knjižnica v Celju

SLOVENSKI JEZIKOSLOVCI IN LITERARNI ZGODOVINARJI S CELJSKEGA POKRAJINSKEGA OBMOČJA*

V času, ko Slovenci uresničujemo stoletna prizadevanja davnih rodov, izražena v besedah in dejanjih naših duhovnih velikanov, ter kot enega najbolj žlahtnih sadov našega narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije oblikujemo svojo narodno suverenost in državnost v Socialistični republiki Sloveniji, enakopravno povezani z ostalimi jugoslovanskimi narodi v Federativni socialistični republiki Jugoslaviji, bi bilo več kot anahronizem, če bi ne izkoreninjali še zadnjih, v podzavesti zaostalih senc nekdanje deželske, pokrajinske razbitosti slovenskega narodnega ozemlja, ki so jo nasilno vzdrževali naši stoletni tuji gospodarji v okviru svojih, še v fevdalnih časih ustvarjenih kronovin (Kranjske, Koroške, Štajerske itn.). Zato naj bi tale priložnostni referat na tem delovnem zborovanju slovenskih slavistov, ki je uglaseno v vrsti referatov na temo o kulturi slovenskega jezika in o ustvarjanju temeljev za tako jezikovno kulturo s poukom in vzgojo na naših šolah, opravil samo vlogo nekakšne memorialne osvežitve o nastanku slovenističnega ozračja na temle koščku slovenskega narodnega ozemlja. Zbral in razvrstil sem nekaj dejstev o jezikoslovcih in literarnih zgodovinarjih, ki so kot ožji rojaki ali kot tu delujoči znanstveniki slovenisti pomagali včlenjati to pokrajinsko območje v slovenski narodni in kulturni razvoj. Kriteriji in metoda tega orisa so enaki tistim, ki sem jih uporabljal v širšem orisu pod naslovom *Delež celjskega okoliša v razvoju slovenskega slovstva*, objavljenem v Celjskem zborniku 1951, le da se je pri omejitvi na ožje tematsko področje še težje izogniti nepovezani fragmentarnosti, ki je preblizu naštevanju, kajti delo teh posameznikov ni niti časovno niti delovno vseskozi povezano med seboj.

* Uvodno predavanje na strokovnem seminarju Slavističnega društva Slovenije v Celju dne 24. septembra 1971.